
ЄВДОКИМОВА Н.О.,
доктор психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
теоретичної та прикладної
психології, Миколаївський
національний університет імені
В.О.Сухомлинського,
м. Миколаїв

СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ДІЯЛЬНОСТІ

У статті інтегровано теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «суб'єкт діяльності». У трактовці автора статті суб'єкт розглядається як автор діяльності та система, центратором якої виступає індивідуальний суб'єкт. Описано форми прояву суб'єктних підсистем. Автор наголошує, що формування в індивіда здатності бути суб'єктом діяльності відкриває перед ним можливість самоздійснення та розвитку цивілізаційної культури.

Ключові слова: суб'єкт діяльності, індивідуальний суб'єкт, колективний суб'єкт, соціокультурний суб'єкт, надситуативна активність, надіндивідуальна свідомість, стратегічні задачі, спрямованість, цілепокладання, компетентність.

В статье интегрированы теоретико-методологические подходы к определению понятия «субъект деятельности». В трактовке автора статьи субъект рассматривается как автор деятельности и система, центратором которой выступает индивидуальный субъект. Описаны формы проявления субъектных подсистем. Акцентировано на способности индивида быть субъектом деятельности, что открывает перед ним возможность самоосуществления и развития цивилизационной культуры.

Ключевые слова: субъект деятельности, индивидуальный субъект, коллективный субъект, социокультурный субъект, надситуативная активность, надиндивидуальное сознание, стратегические задачи, направленность, целеполагание, компетентность.

This paper integrates theoretical and methodological approaches to the definition of «stakeholder». In the author's interpretation of the subject is considered as the author of operations and system centralizer which serves individual subject, higher level of socio-cultural entity stands. We describe the forms of subjective subsystems. Category experience is seen as a distinct psychological reality of the subject activity. The author notes that the formation of the individual's ability to be the subject of open before him the possibility of self-development, self-realization, self-creation, self-realization and development of both civilization and culture in whole professional community in particular in the self sub'yektoheneyu.

Key words: stakeholder, the individual subject, the subject of collective, social and cultural entity nadsytuatyona activity, super- consciousness, strategic objectives, focus, goal-setting, competence, actualization, self-esteem, psychological readiness, creativity, identity, competitiveness experience, reflection, development prospects.

Постановка проблеми. Природний зв'язок людини з її професійною діяльністю виражається через поняття „суб'єкт”. Закладене у філософсько-психологічній концепції С.Л. Рубінштейна, поняття суб'єкта стало наріжним у психологічній науці, поклало початок суб'єктному підходу, за якого суб'єкт проявляється, твориться і визначається у своїх діях і актах творчої самодіяльності, виступає свідомим творцем здійснюваної діяльності, відповідальним за власну активність, що проявляється у його відносинах зі світом та іншими людьми, тобто як суб'єкт життя, що виступає у якості ідеалу або найвищого рівня розвитку людини. Формування суб'єкта діяльності визначається С.Л. Рубінштейном як процес якісного перетворення психічних й особистісних властивостей людини, включених у діяльність і забезпечуючих її здійснення, відповідно до вимог діяльності і критеріїв самої особистості.

Концепція С.Л. Рубінштейна знайшла своє відображення у різноманітних теоретико-методологічних підходах, як от: суб'єктно-генетичному,

суб'єктно-особистісному, суб'єктно-діяльнісному, діяльнісному, системному, системомислєдіяльнісному, освітньо-просторовому, задачному, компетентнісному – породжуючи певні категоріальні визначення поняття суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суб'єктна проблематика час від часу постає у різноманітних психологічних дослідженнях, проте одностайності до визначення поняття суб'єкта діяльності серед науковців немає. Розгалуження суб'єктного підходу, як от: суб'єктногенетичний підхід (В.Т. Кудрявцев, В.В. Селіванов, О.О. Сергієнко, В.О. Татенко, Г.К. Уразалієва); суб'єктноособистісний підхід (М.Й. Боришевський, А.В. Брушлінський, К.В. Карпінський, Г.С. Костюк, Т.М. Титаренко); діяльнісний підхід (Л.І. Анциферова, О.М. Леонтьєв, В.А. Роменець, В.М. Сагатовський, В.Д. Шадріков); суб'єктнодіяльнісний підхід (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейн); системний підхід (П.Є. Решетніков, Б.Ф. Ломов); системомислєдіяльнісний підхід (Ю.В. Громико, Ю.М. Швалб, Г.П. Щедровицький);

Таблиця 1
Категоріальне визначення поняття суб'єкта

Назва теоретико-методологічного підходу	Представники	Категоріальне визначення	Основні Характеристики	Суб'єктні атрибути
Суб'єкт-суб'єктний	С. Л. Рубінштейн	суб'єкт життя	активність, здатність до саморозвитку та інтеграції, самодетермінації, саморегуляції, саморуху і самовдосконалення	конкурентно - здатність
Суб'єктногенетичний	В. Т. Кудрявцев С. Д. Максименко О. О. Сергієнко Г. К. Уразалієва	суб'єкт життєдіяльності	потреба у самореалізації, активність, самодетермінованість, самосвідомість, самостійність, самодіяльність, відкритість до самовдосконалення і саморозвитку	актуалізація, самооцінка
	В. В. Селіванов	суб'єкт психічних відправлень і різних діяльностей	мисленнєва активність, ініціативність, інтегративність, системність	креативність
	В. О. Татенко	суб'єкт психічної активності	цілісність, самоставлення, самотворення, саморозвиток	креативність
Суб'єктноособистісний	К. В. Карпінський С. Д. Максименко	модус існування особистості	активність, особистісна регуляція	спрямованість, толерантність
	М. Й. Боришевський	суб'єкт регуляції власної активності	саморегуляція, самосвідомість, самоставлення, цілеспрямованість	актуалізація, цілепокладання, самооцінка
	А. В. Брушлінський С. Д. Максименко Т. М. Титаренко	суб'єкт життєздійснення	самоорганізація, саморегуляція, ініціативність, самовдосконалення, активність, системність, цілісність, самопородження	спрямованість, цілепокладання, комунікабельність, стресостійкість, креативність, рефлексивність
	Г. С. Костюк	суб'єкт психічного життя	самосвідомість, самовиховання, самовдосконалення	
Суб'єктнодіяльнісний	К. О. Абульханова-Б. Г. Ананьєв Л. І. Божович	суб'єкт діяльності	адаптивність, самотворення, рефлексія, ініціативність, етичність, саморегуляція, відповідальність, самостійність, творчість	цілепокладання, рефлексивність, креативність, комунікабельність, професійна ідентичність
Діяльнісний	Л. І. Анциферова О. М. Леонтьєв В. М. Сагатовський В. Д. Шадріков	суб'єкт діяльності	активність, пристрастність	креативність
Системний	Б. Ф. Ломов П. Є. Рєшетников	суб'єкт самореалізації, об'єктивізації, саморозвитку	самореалізація, об'єктивізація, саморозвиток	цілепокладання, комунікабельність
Системомиследіяльнісний	Ю. В. Громико Ю. М. Швалб Г. П. Щедровицький	суб'єкт колективної миследіяльності та соціального проектування	цілеспрямованість, цілеутворення, антиципація	цілепокладання, комунікабельність, спрямованість

Освітньопросторовий	О. Я. Данилюк Ф. Г. Івлєва Т. В. Ткач	суб'єкт навчання, культури, історичного процесу, власної життєтворчості	ініціативність, творчість, самовдосконален-ня, самооцінювання, самоконтроль, цілеспрямованість, самовизначення, самореалізація, саморозвиток, самоздійснення	спрямова-ність, цілепокла-дання, самооцін-ка, компетент-ність, рефлексив-ність
Задачний	Г. О. Балл В. В. Давидов Д. Б. Ельконін В. О. Моляко В. В. Рєпкін М. М. Сілкін Ю. М. Швалб	суб'єкт самозмінюван-ня	пізнавальна активність, умотивованість, інтенціональність, інтелектуальні здібності, усвідомленість	самооцін-ка, компетент-ність, рефлексив-ність
Компетентнісний	А. О. Деркач Е. Ф. Зеєр А. К. Маркова О. М. Новіков А. П. Павліченко А. М. Павлова Дж. Равен Н. О. Садовнікова Ю. Г. Татур Ю. М. Швалб	суб'єкт саморозвитку	усвідомленість, соціальна відповідальність, здатність до життєдіяльності та творчості	компетент-ність, конкурентоздатні-сть, креатив-ність

освітньопросторовий підхід (О.Я. Данилюк, Ф.Г. Івлєва, Т.В. Ткач); задачний підхід (Г.О. Балл, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.О. Моляко, В.В. Рєпкін, М.М. Сілкін); компетентнісний підхід (А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, А.К. Маркова, О.М. Новіков, А.П. Павліченко, А.М. Павлова, Дж. Равен, Н.О. Садовнікова, Ю.Г. Татур) – пропонують власні визначення категорії суб'єкта.

Мета статті – узагальнити теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «суб'єкта діяльності» та надати власне трактування означеного поняття.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Здійснений нами аналіз основних теоретико-

методологічних підходів до категоріального визначення поняття суб'єкта в узагальненому вигляді представлено у табл. 1.

Кожна підсистема має власні форми прояву. Так, формами прояву соціокультурного суб'єкта є: надситуативна активність, надіндивідуальна свідомість, стратегічні задачі; колективного суб'єкта – досвід, рефлексія, перспективи. Підсистема „індивідуальний суб'єкт” виступає центратором системи, інтегруючи у собі форми прояву двох інших підсистем. При інтеграції форм прояву соціокультурного і колективного суб'єктів отримуємо параметри індивідуального суб'єкта: спрямованість, актуалізація, креативність, цілепокладання, самооцінка, ідентич-

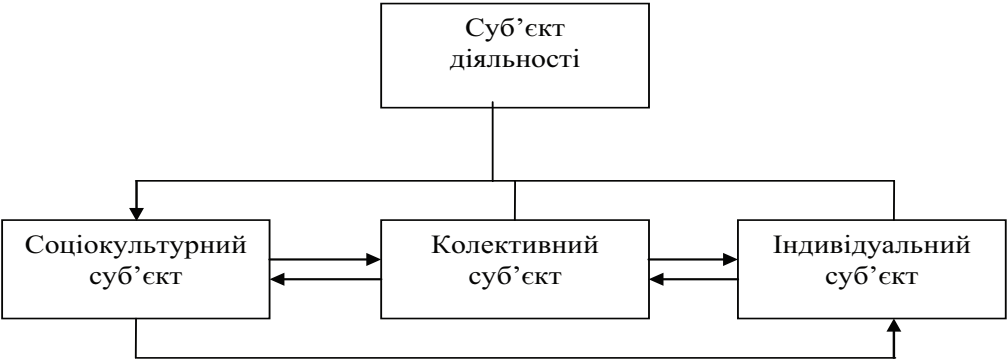

Рис. 1. Структура суб'єкта діяльності

Рис. 1. Структура суб'єкта діяльності

Колективний суб'єкт Соціо-культур-ний суб'єкт	Досвід	Рефлексія	Перспективи розвитку
Надситуативна активність	Спрямованість	Актуалізація	Креативність
Надіндивідуальна свідомість	Цілепокладання	Самооцінка	Ідентичність
Стратегічні задачі	Компетентність	Психологічна готовність	Конкурентоздатність

ність, компетентність, психологічна готовність, конкурентоздатність (див. табл. 2, рис. 2).

Виходячи з твердження А. В. Брушлінського, що суб'єкт діяльності – це людство у цілому, що являє собою суперечливу нерозривну єдність суб'єктів меншого масштабу, тобто різноманітних соціальних класів, груп, націй, індивідів, які взаємодіють один з одним [2], припускаємо, що система суб'єкта діяльності має ієрархічну структуру, вищим рівнем якої вважаємо соціокультурний суб'єкт. Досягнення людської культури, нако-

пичений досвід поколінь, універсальні знання, універсальні цілі перетворення природи, розуміння об'єктивного світу становлять основу формування соціокультурного суб'єкту. Відмінна риса соціокультурного суб'єкту – його нормативний, надситуативний та надіндивідуальний характер.

Під колективним суб'єктом прийнято розуміти взаємопов'язану та взаємозалежну групу людей, що виконують спільну діяльність. Ще С. Л. Рубінштейн підкреслив цю головну особливість діяльності та онтологічний смисл категорії колективного суб'єкта.

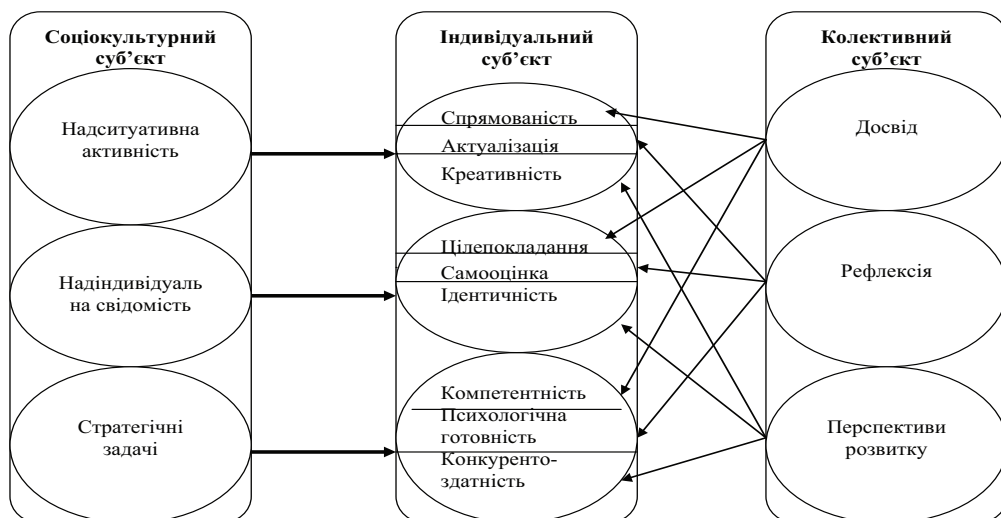

Рис. 2. Форми прояву суб'єктності у сфері діяльності

Повною мірою бути колективним суб'єктом означає бути інтегрованим, єдиним цілим.

Підструктура „колективний суб'єкт” має такі форми прояву: досвід, рефлексія, перспективи.

Використовуючи соціокультурний та колективний досвід, суб'єкт опановує у діяльності невідомі раніше властивості та якості об'єктивного світу, включає їх у культуру, що сприяє його єднанню зі світом та становленню як суб'єкта соціокультурного досвіду, відкриває нові можливості для творення світу та власної життєдіяльності, самоактуалізації, самореалізації та професіогенези, інтегруючи спрямованість як смислоутворюючий мотив діяльності, цілепокладання як психологічну умову розгортання діяльності та компетентність як передумову психологічної готовності суб'єкта до здійснення діяльності.

У досвіді фіксується схема успішних професійних дій через згортання зв'язки цілей і результатів професійної діяльності. Цілепокладання у структурі досвіду людини формує її суб'єктивні та діяльнісні смисли, що надають цінності отриманому досвіду, оскільки визначають значення діяльності для її суб'єкта. Отриманий досвід, у свою чергу, стає фрагментом „життєвої філософії” особистості, сприймається нею як власна цінність, обов'язкова для трансляції і відтворення у майбутньому. Інтеграція та систематизація таких фрагментів утворює „життєву філософію” людини, у тому числі й щодо професійної сфери її життєдіяльності. „Життєва філософія” суб'єкта професійної діяльності втілюється ним у власну професійну діяльність, скеровуючи напрямом траєкторії індивідуального професійного розвитку відповідно до професійної ситуації та потреб суб'єкта, рівня його професійної спрямованості. Чим вищий рівень професійної спрямованості суб'єкта, тим більш значущими є для нього досягнення у професійній сфері. Мотив професійних досягнень

перетворюється на смислоутворюючий мотив усієї життєдіяльності людини. Професійна кар'єра стає її життєвою ціллю. Набутий професійний досвід детермінує індивідуальний стиль професійної діяльності, який, у свою чергу, досить тісно пов'язаний з компетентністю суб'єкта, котра, з нашої точки зору, є універсальною психологічною передумовою та інтегральною детермінантою професійної підготовки майбутнього фахівця й у подальшому визначає його успішність у професійно-практичній діяльності.

Рефлексія як головний механізм інтеграції колективного суб'єкта забезпечує проектування спільної діяльності через проблематизацію, породження та усвідомлення змістів свідомості, суб'єктно-діяльнісних смислів, форм досвіду, координацію професійних позицій та функціональних місць, формування психологічної готовності до здійснення колективної чи спільнорозподіленої діяльності. При цьому суб'єкт вивільняється з процесу діяльності, виходить у зовнішню позицію щодо неї. Крім того, рефлексія є умінням суб'єкта виділяти, аналізувати і співвідносити власні дії з предметною ситуацією. Таким чином, суб'єкт може рефлексувати:

- 1) предметний зміст проблемної ситуації і своє місце у ній;
- 2) знання про функціональну структуру діяльності й організацію колективної взаємодії;
- 3) уявлення про суб'єктні якості та властивості іншої людини і причини її вчинків та дій, а також способи взаємодії з нею;
- 4) свої вчинки та дії й образи власного „Я діяльнісного”;
- 5) знання про об'єкт та способи дії з ним у ситуації;
- 6) процес діяльності у цілому.

Перспективи розвитку колективного суб'єкта відкривають для нього певні соціальні можливості, пов'язані насамперед з розвитком спільнот, у тому числі професійних, професій, суспільства, культури. На рівні індиві-

дуального суб'єкта перспективи переломлюються у його креативності, ідентичності, конкурентоздатності.

Оскільки індивідуальний суб'єкт є системним утворенням, він не є сумою описаних форм прояву, а є їх синтезом, констеляцією, єдністю, цілісністю. Формування в індивіда здатності бути суб'єктом діяльності відкриває перед ним можливість саморозвитку, самореалізації, самотворення, самоздійснення й водночас розвитку

цивілізаційної культури у цілому та спільноти зокрема у процесі власної суб'єктогенези.

Висновки. Поняття „суб'єкт” є високим рівнем узагальнення, метакатегорією, що включає у себе трактування, прийняті у різних теоретико-методологічних підходах, проте які однакові у його характеристики як активного, інтегративного, системного та творчого начала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євдокимова Н.О. Психологічні засади формування суб'єкта правничої діяльності у вищому навчальному закладі: монографія/ Н.О.Євдокимова. – Миколаїв: Ліон, 2011. – 420 с.
2. Психология индивидуального и группового субъекта / Под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Володиковой. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 368 с.
3. Рубинштейн С.Л. Избр. философско-психол. труды / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1997. – 554 с.